

KAPAMPANGAN

PÁMANYIGURÁDU KING PÁMAGLUÁLU - TUNTÚNAN NA NING EUROPEONG UNION DIKIL KARENG TALAPAGLUÁLU DA RENG KARAPATANG PANTÁU

I. SANGKAN

1. Maluat neng makapalub king external a policia na ning Europeong Union ing suporta para kareng talapagluálu da reng karapatang pantáu (human rights defenders). Melalang la reng tuntúnan a reni bá'ng magsilbing munikala king pámagdecisiun kareng malyári nang gáwan ning EU, kambe ning pisasabian ayni. Malyári yang magámit ini king pámitalamítan kareng katlung bansâ (third countries) ampo kareng multilateral a foro kareng karapatang pantáu, bangkanita arínan neng suporta at ápatíbe ne ing katungkulan na ning Union a segundan ing pámamie respetu king karapatan ba'ng magluálu, at king pámanyúlung kareng karapatan pantáu. Mamie yá namang kaparalánan kapamílatan na ning Union ing Tuntúnan para kareng talapagluálung ati king pangánib, at mamie munikala para kareng parálan nung nókarin mirínan lang suporta at sáup reng talapagluálu. Métung kareng maulagang parti na ning tuntúnan ing supórta para kareng Special Procedures na ning Lupun king Karapatang Pantáu ning UN (Special Procedures of the UN Commission on Human Rights), pati na ing Especial a Representante ning UN kareng Talapagluálu ning Karapatang Pantáu (UN Special Representative on Human Rights Defenders) ampong áliwa pang makarikil a rehiyonal a mekanismu ba'ng manluálu kareng talapagluálu. Sumáup ya ing Tuntúnan kareng Misiun na ning EU (Reng Embaháda ampong Consuládo da reng Kabílang a Estadu na ning EU ampo pa reng Delagacion da reng Europeong Lupun Embassies and Consulates of EU Member States and European Commission Delegations) king karelang desicion patungkul kareng talapagluálu. Aggíang pang ing pámamie solucion kareng específicong bage díkil kareng talapagluálu ing múmúnang sadiâ, pásiknangán ne mu naman ning Tuntúnan ing EU king keyang palákad king Karapatang Pantáu.

II. TÁLÁBALDÚGAN

2. Ing burí nang sabian ning talapagluálu ning karapatan pantáu para kening Tuntúnang ini, king operative paragraph 1 na ning “Kapasiagan king Karapatan ampong Katungkulan da reng Bálang Táu, Ágúman, at Kasangkápan na ning Lípunan para Isúlung at Magluálu kareng Kikilalánang Karapatang Pantáu ampong Kápupumpúnang Katimauan ning UN (UN Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognised Human Rights and Fundamental Freedoms *lawen king Annexe D*), a mágpasiag “Ing bálang táu atin yang karapatan, paniaríli ampong kayábe reng aliwâ, para isúlung ya ing pámanluálu ampong ing págtamásâ kareng karapatang pantáu ampo kareng kápupumpúnang katimauan, king pangbansâ ampong pang-yátung antas.

3. Reng talapagluálu reng táu, ágúman at miyáyáliwa pang kasangkápan na ning lípunan a mányúlung at mánluálu kareng kareng kikilalánang karapatan pantáu ampo kápupumpúnang katimauan. Ing násâ da, ing isúlung at magluálu kareng karapatang civil ampo political, patí na ing pámanyúlung, pámanluálu at pámagtamásâ kareng karapatang economico, social ampong cultural. Reng talapagluálu mú rin reng mányúlung at mánluálu kareng karapatan da reng kabílang kareng grúpu antimo reng katútúbo. É kayábe king kabaldúgang ini retang táu o ágúman a gágámit o tátangkilik kareng berdúgong parálan.

III. TALUGÍGI

4. Súsúporta ya ing EU kareng principiong makapalub king Kapasiagan king Karapatan ampong Katungkúlan da reng Bálang Táu, Ágúman, at Kasangkápan na ning Lípunan para Isúlung at Magluálu kareng Kikilalánang Karapatang Pantáu ampong Kápupumpúnang Katimauan. Aggiang pang ing estádu ing súkat manimúna king katungkúlan a manyúlung at magluálu kareng karapatang pantáu, kíkílalánan no ning EU ing upáyâ da reng táu, ágúman ampong aliwâ pang kasangkápan ning lípunan king pámanyúlung na ning karapatan pantáu. Kayábe king óbra da ing:

- Manyínup documento kareng pámikasálâ king karapatang pantáu
- Maíntun parálan ba'ng ádínan do'ng legal, psychological, medical or aliwa pang sáup reng biktima da reng pámikasálâ
- Pámanyúpil kareng kultura na ning alang kapákíbatan a mágsilbing panakap kareng sistemátiko ampong paulit-ulit a pámanabúsu kareng karapatang pantáu ampo kareng kápupumpúnang katimauan.

5. Kayábe king obra na ning talapagluálu ing maging kritikal king policia ampo kimut na ning gobierno. Dápot, é na dápat mamarókan ning gobierno ini. Úling ing timáwang ísip ampong discurso kareng policia ampong kimut na ning gobierno, ya'ng subuk a parálan ba'ng magtas ya ing antas king pámanluálu kareng karapatang pantáu. Malyári lá namang makasáup kareng pámitalamítan úkul king pámaglálang ampong pámagbalangkas batas para kareng pambansang plánu ampong estratehia king karapatang pantáu. Súkat mung kilalánan ya at supórtan ing katungkúlan dang ayni.

6. Bálu na ning EU a mas makíkílála no reng kimut da reng Talapagluálu kareng mengalabásan a banua. Mígtas na ing antas na ning pamagluálu pára kareng biktima da reng abúsu. Nánu pa tâ, atin yang maragul a kalíbe ini: magin lang markadu at mayayabúsu la reng karélang karapatan kareng dakal a bansâ. Kapaniwalan na ning EU a súkat mung mirínan lang seguridad ampong pámagluálu reng karapatan da reng talapagluálu. Úli na níni, súkat mung maglage perspektiba king *gender* patie písásabian la reng talapagluálu.

VI. TUNTÚNAN PARA KING OPERACION

7. Ing parti na ning Tuntúnang ayni, makarikil ya king pámanintun parálan ba'ng ápasiknangan ya pa ing suporta ampong pámagluálu a mabibie kareng talapagluálu kareng katlung bansâ, agpang king Policíang Pangyátu ampong Pangseguridad (Common Foreign and Security Policy).

Pámagmatiag, pámagbalítâ, ampong pámagsiásat

8. Makakayábe na king obra da reng Pamuntuk da reng Misiun ning EU (EU Heads of Mission) ing pamamie dúsuldit a report king karelang destínu. Pinirmán na ne ning Partídu ning Consého king Karapatang Pantáu (Council Working Party on Human Rights (COHOM) ing balangkas da reng fact sheets a magámit para king report ayni. Kambe da reng fact sheets a reni, anyáran kareng Misiun a i-ábe do king karelang report, ing kábilian da reng talapagluálu, lálus na kareng panaun a mekatanggap lang bantâ o pámanabúsu kareng talapagluálu. Úli da réni, reng HoM, súkat dámung aintindian a malyári yang makayáfectu ing balangkas na ning institucion (institutional framework) king capabilidad da reng talapagluálu ba'ng makápagóbra lang ligtas. Ren ngang lehislativo, judicial, administrativo, o aliwâ pang makarikil a parálan, a gagámitan da reng Estádu ba'ng iláut do reng táu kareng abúsu, bantâ, pamamáli, nánú mang klási ning pámagábíran, o aliwâ pang klasi ning pámanabusu king Kapasiagán na ning UN kareng Talapagluálu ning Karapatang Pantáu (UN Declaration on Human Rights Defenders), makarikil ya king pisasabian ayni. Istung kailangan, mamie lang munikala reng HoM king COHOM para kareng paralan a malyari nang agámit ning EU, antimo reng pamangondena kareng atáki kareng talapagluálu, ampo pámagsiuála king kayang tatalakaran kapamilatan na ning pampublikung pahayag nung nokarin la atiu king seryósong peligrú. Reng HoM súkat la mu namang magbalítâ king eficiencia na ning kimut na ning EU king kayang reports.

9. Reng HoM report ampo aliwâ pang makatúlid a impormacion, antimo report ampong munikala manibat king Bucud a Representánte ning Secretaria-Heneral para kareng Talapagluálu da reng Karapatan Pantáu (Special Representative of the Secretary General for Human Rights Defenders), Bucud a Rapporteur ampo pang Experto kareng Kásunduan (UN Special Rapporteurs and Treaty Bodies), pilálu na reng ágúmang búkud king gobierno, ing sumáup king COHOM ampong aliwa pang makakayábeng partídu, ba'ng abálu do reng situacion nung nokarin kailangan ya ing kimut na ning EU, nung nánung kimut o, nung kailangan, mamie munikala king PSC / Council.

Katungkúlan da reng Misiun na ning EU king pámanangkilik ampo pámagluálu kareng talapagluálu

10. Kareng dakal a katlung bansâ, reng Misiun ning EU (Embahada da reng Kabílang a Estadu ning EU ampo reng Delagacion da reng Europeong Lupun *Embassies of EU Member States and European Commission Delegations*) reng mámilatan kareng Union, kayang Kabílang a Estadu ampo pa kareng ating destínung talapagluálu. Maragul la katungkúlan king pamanyigurádung mipapamintuan ya ing policia na ning EU dikil kareng talapagluálu. Súkat mung gumámit lang karampátang policia para kareng talapagluálu. Súkat mung makipagugnáyan la kareng talapagluálu dikil kareng kimut a malyari dang gáwan. Kayábe kareng parálan a malyári nang gamítan da reng Misiun na ning EU ing:

- Pámiágum kareng talapagluálu ampo pamamie impormacion dikil kareng talapagluálu, pílólu na karétang ati king peligro;
- pámaglalang ampong pámanyínup coneccion kareng talapagluálu, kayábe kényi ing pámagtanggap karéla kareng Misiun ampong pámagbisíta kareng pipagobran da, malyári lang dínan consideraciun reng liaison officers, patie kailangan, king *burden sharing* a parálan;
- pámamie, nung kailangan, lantárang pámagmasúsí kareng talapagluálu, kapamílatan da reng makaagpang a pahayag, pámandálo, o pámangumbira;
- pámagbisíta at pámanalbe kareng pámanukum kareng talapagluálu nung kailangan.

Pámanyúlung king respetu para kareng talapagluálu agpang kareng katlung bansâ ampo multilateral fora

11. Ing sadia na ning EU, ing áyamúyut no reng katlung bansâ bang tuparan de ing karelang obligacion a kilalánan ing karapatan da reng talapagluálu ampong pang sagkan dó lában kareng babalâ ampong atáki ibat kareng *non-state actors*. Úli na ning kayang ugnáyan na kareng katlung bansâ, nung kailangan, ing EU ing manimúna king pamanamúyut kareng bansâ a tukian ampo mamintû la kareng makayagpang a pangyátung standard, lálus na king Kapasiagan ning UN. Ing sadia na ngan níni, ing mirinan lang ligtas a espásyu reng talapagluálu ba'ng makákimut. Ipabálû nó ning EU reng keyang kapagnasan bang miábe ya king kayang policia king karapatan pantáu. Panalakarán ne ing ulaga na ning pamagluálu kareng talapagluálu. Reng kimut a sumáup kareng nása nang ini:

- Nung kailangan na ning Presidenti, ning Mátas a Representánte na ning CFSP o reng Bucud a Representante at reng Túbud o Ing Europeong Lupun (EU Special Representatives and Envoys, or European Commission) a magbisíta kareng bansâ, ing pámiágum kareng talapagluálu, maging sangkap na ning karelang pámagbisíta kareng katlung bansâ.
- Nung kailangan, mayábe ya ing kábilian da reng talapagluálu kareng pisasabian a makaparikil king karapatan pantáu kareng diálogong political na ning EU, reng katlung bansâ ampo reng rehiyunal a ágúman. Ipasiag ne ning EU ing kayang suporta kareng talapagluálu at karelang obra, ampong idala king pisasabian, reng kásung ati king matsurang bíli;
- Makipagóbra kayábe reng bansang mámintû kareng kapárang kapaniwalan lálus na king Lupun na ning UN king Karapatan Pantáu ampo king Heneral a Pámítipun-típun (UN Commission on Human Rights and the UN General Assembly);
- Pasiknangan la reng makabíli nang rehiyonal a mecanismo para king seguridad da reng talapagluálu, anti na mó ning tutúmbukan na ning Africanong Lupun king Pantáu ampong Pangbalen a Karapatan ampo kareng bukud a Trópa para kareng Karapatang Pantáu na ning Inter-American a Lupun king karapatan pantáu (African Commission on Human and Peoples' Rights and the special Human Rights Defenders Unit within the Inter-American Commission on Human Rights), ampo pa ing pámaglalang kareng makayakmang mecanismo kareng rehiyon nung nokarin alâ pa kareni.

Suporta para kareng Special Procedures na ning Lupun king Karapatang Pantáu ning UN, kayábe na ing Especial a Representante ning UN kareng Talapagluálu ning Karapatang Pantáu

12. Mániwála ya ing EU a reng Special Procedures na ning Lupun king Karapatang Pantáu ning UN (Special Rapporteurs, Special Representatives, Independent Experts and Working Groups), kailangan ya kareng pangyátung óbra ba'ng seguraduan ya ing pámagluálu da reng talapagluálu úli na ning karelang timáwang lub ampong pámanísip; ing kapasidad dang munta kareng aliwang bansâ ampong mángondena at gálo laban kareng abúsu kareng talapagluálu king mabilug a yátû. Kábang atin yang sariling katungkúlan ing Especial a Representate, maragul lá naman mandátu reng Special Procedures kareng talapagluálu. Reng kímud na ning Special Procedures a makakayábe keni:
- Pámanamúyut kareng estádu a mabísa la kareng ányaran dang *matter of principle requests* kareng oficial a visíta da reng UN Special Procedures.
  - Pámanyúlung, kapamílatan da reng Misiun na ning EU, ing pámanggámit kareng thematicong mecanismo ning UN para kareng lokal a talapagluálu ampo reng ágúman da, kayabe na ing, pámiágum ampong pámaglíbe impormacion kareng, thematicong mecanismo at talapagluálu;
  - Uling é ra agyu reng Special Procedures ing ibaláus ing mandatu ra patie kúlang la póndu, sópan no ning Kabílang a Estadu na ning EU a kumuang póndu king general budget na ning Opisina na ning Matas a Commissioner para king Karapatang Pantáu (Office of the High Commissioner for Human Rights).

Reng praktikal a supórta para kareng talapagluálu, kayábe ing Policia king Kaunlaran

13. Kayábe kareng supórta para kareng talapagluálu reng prográma na ning Eurepeong Komunidad ampo reng Kabilang a Estadu, a makatútuk king pámanyáup king pámanyúlung kareng demokratikong proceso ampong institucion, at king pámanyúlung at pámagluálu king karapatang pantáu kareng *developing countries*. Malyári ya namang miyábe keni, dápot e mayáyári keni, reng *development co-operation programmes* da reng Kabilang a Estádo.

Malyáring miyábe kareng praktikal a suporta ing:

- Pámanísip para kareng prográma king *bi-lateral human rights and democratisation* na ning Eurepeong Komunidad ampo deng Kabilang a Estádo, ing katungkúlan da bá'ng makásáup king pámanyúlung kareng demokratikong procesu at institucion, ampo king pámanyúlung at pámagluálu king karapatang pantáu kareng *developing countries*, pámanyáup kareng talapagluálu kapamílatan da reng kampanya king *capacity building* ampong pampublikung kamaléyan;
- Pámagtangkílik at pamanyáup king pámaglalang, ampong óbra, da reng pangbansang ágúman para king pámanyúlung at pámagluálu kareng karapatan pantáu, mílalang agpang da reng Prinsipiong Paris (Paris Principles), patí na kareng, Pangbansang Institucion king Karapatan Pantáu, Opisína da reng Ombudsman ampong Lupun da reng Karapatan Pantáu (National Human Rights Institutions, Ombudsman's Offices and Human Rights Commissions);
- Pámanyáup keng pámanalakad ugnáyan da reng talapagluálu king pangyátung antas, kayábe na ing manimúna kareng pámitípun da reng talapagluálu.
- Panikuánang mirasnan at mirínan lang sáup reng talapagluálu kareng katlung bansâ, kayabe na ing financial;
- Seguraduang makapalub ya at susulong ya ing Kapasiagan na ning UN kareng Talapagluálu da reng Karapatang Pantáu kareng prográmang pang educacion dikil kareng karapatang pantáu.

Katungkulan da reng Partídu ning Consého king Karapatang Pantáu

14. Agpang king keyang mandátu, ing COHOM ing manibálâ king pámagsiásat ampong ugnáyan kareng Tuntúnan kareng Talapagluálu king Karapatan Pantáu, kambe da reng akmang Partídu ning Consého king Karapatang Pantáu. Kayábe keni ing:

- Pámanyúlung a miyábe la kareng akmang policia ampong obra na ning EU reng piasabian díkil kareng talapagluálu;
- Dúsuldit a pámagsiásat king pangatúparan da reng Tuntúnan
- Pámanigáral reng kapamaralánan keng pámiugnáyan king UN ampong aliwâ pang pangyátu ampong rehiyonal a mecanismo para sumáup kareng talapagluálu
- Mamie úlat king Consého, kapamílatan na ning PSC ampo COREPER, king progreso dikil king pángatúpáran da reng Tuntúnan.

Annex I king Annex na ning ANNEX

Kapasiagan king Karapatan ampong Responsibilidad da reng Bálang Táu, Ágúman, at Kasangkápan na ning Lípunan para Isúlung at Magluálu kareng Kikilalánang Karapatang Pantáu ampong Kápupumpúnang Katimauan

Ing Heneral a Pámítipun-tipun (The General Assembly),

Pátutuánán ne ing ulaga na ning pámanúpad king sangkan ampong principio na ning Carta da reng Misásánmétung a Bansâ (Charter of the United Nations) para king pámanyúlung at pámanluálu karengang karapatang pantáu ampong kápupumpúnang katimawan para karengang táu karengang bansâ king yátû,

Pátutuánán mú rin ing ulaga na ning Pangsablang Kapasiagan king Karapatang Pantáu² (Universal Declaration of Human Rights²) ampo kareng Pangyátung Tipan king Karapatang Pantáu (International Covenants on Human Rights) a sangkap ning pangyátung obra bá'ng isúlung ya ing pámamie respetu ampóng pangatúparan da reng karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan ampong ing ulaga da reng aliwâ pang instrumentu da reng karapatan pantáu agpang king sistema da reng Misásánmétung a Bansâ, pílálu karétang ati king rehiyunal a level.

Pániwalan a reng lagánas a miembru da reng pangyátung komunidad ing túpad, misáup-sáup at kawáning kimut, king karélang obligacion bá'ng manyúlung ampong tangkilíkan ya ing pámamie respetu kareng karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan para king sablá, a alang kakabíran, kayábe na king pámangábiran agpang king láhî, kúle ning balat, kasarian, lenguahe, relihiyon, political o nanu pang aliwang kapaniwalan, peníbatan a bansa o lípunan, pibandian, pángábait o aliwâ pang kábilian, at pátutuan ya ing ulaga na ning pisananmétung da reng bansa bang ágampanan de ing obligacion agpang king Carta,

Tatanggapán na ing maulangang gampâ na ning ugnáyan da reng bansa, ampo pang ing maulangang óbra da reng bálang táu, ágúman ampong asociacion king pámanyúpil kareng lagánas a pámanabúsu kareng karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan da reng memalen ampo reng bálang táu, kayábe na reng pangsablâ o sistemátikong pámanabúsu a búnga na ning *apartheid*, nánú mang klási ning pamangabíran, colonialismo, pámanákup o pámanyúpil da reng dáyû, atáki o babalâ king pambansang soberánya, king integridad na ning keyang sákup o pámikanmétung na ning bansa, ampo pa king pámagtangging kilalánan ya ing karapatan na ning maldâ bá'ng mikitimáwang lub at ing upáyâ na king kayang financia ampong pibandian.

Kikilalánan ya ing ugnáyan da reng pangyatung kapayapan ampong seguridad at ing pámagtamásâ kareng karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan, at pániwalan nang é sangkan ing kayálan na ning pangyátung kapayapan ampong seguridad bang e matukian ini,

Papasiagan a reng sablang karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan, pangsiklúban, é la malyáring pikawáni, makaugne at miyábe-ábe la at súkat mung isúlung la ampong ipatupad king pátas a parálan, alang tatangî kareng bálang karapatan ampong katimawan,

Pániwalan a atiu king Estádo ing pekamaragul a katungkúlan ampong óbra bá'ng manyúlung at magluálu kareng karapatang pantáu ampong kápupumpúnang katimawan,

Kikilalánan ne ing karapatan ampong katungkúlan da reng táu, ágúman ampong asociacion bá'ng manyúlung king pamamie respetu ampong pámagpalagánap king kabaluan dikil king karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan king pambansâ ampong pangyátung antas,

Papasiagan:

Artículo 1

Ing bálang táu, atin yang upáyâ, panyaríli ampong kayábe reng aliwâ, king pámanyúlung king pámagluálu ampo king pámagtamásâ da reng karapatang pantáu ampong kápupumpúnang katimawan king pambansâ ampong pangyátung level.

Artículo 2

1. Atí king bálang Estádu ing pékamaragul a katungkúlan ampong óbra bang magluálu, isúlung at ipatupad la reng égana-ganang karapatang pantáu, káyabe da pa reng aliwa pang katungkúlan na, ing gumámit agyang nánurang parálan, social, economico, political ampong aliwâ pa'ng legal a garantia a kailangan, bá'ng ásegurado na a reng bálang táu king lálam ning kayang ásakúpan, panyaríli ampong káyabe reng aliwâ, átamásâ no reng karapatan ampong katimawan a réni.
2. Ing bálang Estádo, súkat mung gumámit lehislativo, administrative ampong aliwâ pang makarikil a parálan bá'ng ásegurado náng magagarantia lang reng karapatan ampong katimawan a makabíli king kasalungsúgang Kapasiagan.

Artículo 3

Reng pambansang batas a tútúkí king principio na ning Carta da reng Misáanmétung a Bansa (Charter of the United Nations) ampong aliwâ pang pangyátung obligacion na ning Estádo king pisanabian a karapatang pantáu ampong kápupumpúnang katimawan, ing magsilbing legal a balangkas nung nokarin reng karapatang pantáu ampong kápupumpúnang katimawan, súkat lámung mipatupad at átamásâ, kambe da reng lagánas a actividad a makabíli king kasalungsúgang Kapasiagan para king pámanyúling, pámagluálu, ampong katamasan da retang karapatan ampong katimawan.

Artículo 4

Alâ king kasalungsúgang Kapasiagan ing súkat a mágsilbing pabáyat o sásalangsang kareng sangkan ampong principio na ning Carta da reng Misásanmétung a Bansâ o mámígil o mándusta kareng provicion king Pangsablang Kapasiagan king Karapatang Pantáu2, Pangyátung Tipan king Karapatang Pantáu ampong aliwâ pang pangyátung tipan a makarikil keni.

Artículo 5

Ing bálang táu, atin yang upáyâ, panyárlí ampong kayábe reng aliwâ, bá'ng kímüt para king pámanyúlung ampong pámanluálu kareng karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan king pambansâ ampong pangyátung level:

- (a) Bá'ng payápang makirúngut ampong makiágum
- (b) Bá'ng maglalang, lungub ampong makiábe kareng ágúman a bukud king gobierno, asociacion o aliwâ pang ágúman;
- (c) Bá'ng makipagugnáyan kareng ágúman bukud king gobierno o kareng organizacion kilub na ning gobierno.

Artículo 6

Ing bálang táu atin yang upáyâ, panyárlí ampong kayábe reng aliwâ:

- (a) Bá'ng ábálû, ápaintun, ákua, tanggap ampong tálan informacion úkul karengang karapatang pantáu ampong kápupumpúnang katimawan, káyabe na ing mirínan lang beluan nung makanánu lang mipapatupad reng karapatan ampong katimawan a reni kareng domestico, lehislativo, judicial ampong aliwa pang administratívang sistéma;
- (b) Bá'ng magpahayag, mamie o ikálat kareng aliwâ, ing pámanláwe, informacion at beluan karengang karapatang pantáu ampo pang kápupumpúnang katimawan;

- (c) Bá'ng panigarálan, pisabian, maglaláng at manalakáran, king batas ampong principio, da reng sablang karapatang pantáu ampong kápupumpúnang katimawan ampong aliwâ pang makarikil a parálan, bá'ng miras ya king atenciun da reng maldâ ing pisasabian ayni.

Artículo 7

Ing bálang táu atin yang upáyâ, panyaríli ampong kayábe reng aliwâ, bá'ng maglalang ampong pisabian reng báyung ideya ampong principio dikil king karapatang pantáu, ampo pang tangkilíkan ya ing karelang pámananggap.

Artículo 8

1. Ing bálang táu atin yang upáyâ, panyaríli ampong kayábe reng aliwâ, bá'ng makákayábe, a é makasalálé king nókarin man, king gobierno na ning kayang bansâ ampo pang kareng pisasabian dikil king maldâ.
2. Kayábe keni, ing upáyâ, panyaríli ampong kayábe reng aliwâ, a mamie puna ampong munikala bá'ng ápasanting de pa ing karélang obra at pákit ing nánurang parti ning óbra da ing mapalyáring mágpabáyat o manyumbágal king pámanyúlung, pámanluálu ampong katamasan da reng karapatang pantáu at kápupumpúnang katimawan.

Artículo 9

1. King pángatúpáran da reng karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan, kambe na ing pámanyúlung ampong pámanluálu agpang king kasalungsúgang Kapasiagan, ing bálang táu atin yang upáyâ, panyaríli ampong kayábe reng aliwâ, bá'ng makinábang king pámaglíngap ampo páng mirinan pamagluálu kareng panaun a miábusu la reng karapatan da.

2. Úli na níni, nínuman'g sásábing méabúsu la, atin lang upáyâ, panyárili o kapamílatan da reng legal a representacion, a sáingsing at mirínan yang kapanaúnan king pampublikung vista, king arap na ning alang kikilíngan, alang kakabíran, a gagalángang ukum o nung nínu mang makayalal lálam na ning batas; ampong manikuwang átul, a mamie lang katulíran, kayábe na ing karampátang kabayaran, nung nókarin ating pámanabúsung milyari keng karapatan o katimawan na ning mísábing táu, pílalú na ing pámanupad king maging átul ampong katulíran, a alang antálâ.
3. Úli ná mú naman ning paréung sangkan, ing bálang táu atin yang upáyâ, panyaríli ampong kayábe reng aliwâ:
  - (a) Bá'ng sáingsing úkul kareng policia ampong kimut da reng bálang oficial ampong kasangkápan na ning gobierno, díkil kareng pámanabúsu kareng karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan, kapamílatan da reng peticion o aliwâ pang manáyun a parálan, kareng gagalángang judicial, administrativo, o lehislativong experto o nínu mang dininan nang upáyâ ning legal a sistema na ning Estáu, a alang antálâ;
  - (b) Bá'ng makápandálo kareng pampublikung vista, pámanátul o huicio, bá'ng makápaglalang lang opinion king kareng pámanupad kareng pambansang batas ampo pang makarikil a pangyátung katungkúlan at compromíso.
  - (c) Bá'ng dínan at mamie sáup kareng legal a pangagailángan o nánu pang makarikil a usuk at sáup king pámanluálu da reng karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan.
4. Úli na mú rin níni, kapamílatan da reng makarikil a pangyátung instrumento ampong parálan, ing bálang táu atin yang upáyâ, panyaríli ampong kayábe reng aliwâ, bá'ng makiágum kareng pangyátung ágúman a dakal o ating bukud a katenakan king comunicacion dikil king karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan.
5. Ing Estáu, súkat yámung gáwang malagwâ at alang kikilíngang pámagsiásat, o seguraduan nang ating pámagsiásat a malyari nung ating sapat a sangkan bá'ng paniwalan a ating milyáring pámanabúsu king karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan, nung nokarin mang territorio lálam na ning sákup na.

Artículo 10

Alang nínu man ing súkat makiábe, king dapat man ó king é pamangimut nung kailangan, king pámanabúsu kareng kápupumpúnang katimawan, ampong alang nínu man ing súkat miparusan o mapanasakitan king nánu mang parálan úling na ning pámongontra dang makiábe.

Artículo 11

Ing bálang táu atin yang upáyâ, panyaríli ampong kayábe reng aliwâ, bá'ng gampanán ne king lálam na ning batas, ing óbra o kapanintúnan na. Nínu man, uli na ning kayang obra, ing makaafecto kareng dágálan pantáu, karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan da reng aliwâ, manáyun mung dínan nong respétu retang karapatan at katimawan a reta at mamintû ya kareng makarikil a pambansâ ampong pangyátung tuntúnan para kareng ásal ampong étika king obra o kapanintúnan.

Artículo 12

1. Ing bálang táu atin yang upáyâ, panyaríli ampong kayábe reng aliwâ, bá'ng makiábe king mapayápang talamitam lában king pámanabúsu kareng karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan.
2. Ing Estádo súkat némung gamítan reng égana-ganang kapamaralánan bá'ng mirínan lang pámanluálu ing bálang táu ampo reng aliwâ, lában king nánu mang pámanabúsu, babalâ, pámamáli, pámagábíran *de facto* o *de jure*, pámamílit o nánu pang aliwang parálan, búnga na ning pángatúparan da reng kayang karapatan a makabíli king kasalungsúngang Kapasiagan.
3. Úli na níni, ing bálang táu atin yang upáyâ, panyaríli ampong kayábe reng aliwâ, bá'ng mirínan pámagluálu, king lálam na ning pambansang batas, king karelang karapatan báng saíngsing, king mapayápang paralan, actividad ampong óbra, kayábe na ing é pamangimut, lában king Estádo a mágbunga king pámanabusu kareng karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan, pilálû na kareng pámanabúsung dapat da reng ágúman o táu a makaafecto king pámagtamásâ da reng karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan.

Artículo 13

Ing bálang táu atin yang upáyâ, panyarili ampong kayábe reng aliwâ, bá'ng maniáwad ampong tanggap sáup, at magámit ya ing sáup ayni king pámanyúlung ampong pámagluálu kareng karapatan pantáu ampong kápupumpúnangn katimawan, kapamílatan da reng mapayápang parálan, agpang king artículo 3 na ning kasalungsúgang Kapasiagan.

Artículo 14

1. Atiu king Estádo ing katungkúlan bá'ng gamítan do reng lehislativo, judicial, administrative o nánu pang makarikil a páralan bá'ng mirínan lang beluan reng memalen king lálam na ning kayang sákup dikil karelang civil, political, economico, social ampong cultural a karapatan.
2. Kabílang kareng kapamaralánan ing:
  - (a) Ing pámaglimbag ampong pámangálat kareng materyales dikil kareng pambansáng batas at palákad ampo pang makarikil a pangyátung instruménto para king karapatan pantáu;
  - (b) Kumpletu ampong pante a paintúlut kareng pangyátung documento king karapatan pantáu, kayábe no reng report a dúsuldit papalual na ning Estádo kareng ágúman a lélangan da reng pangyátung pámikásundu king karapatan pantáu a tutukian da, pílálu reng sumario da reng pisasabian ampong reng oficial a report da reng ágúman a reti.
3. Ing Estádo, súkat námung seguraduan ampong suportan, nung kailangan, ing pámaglalang ampong pámaglíngap da reng pambansang institucion a é mánagábíran para king pámanyúlung ampong pámanluálu kareng karapatang pantáu ampong kápupumpúnang katimawan, king mabílug a sákup na, ombudsman man, lupun para king karapatan pantáu o nánu mang klaseng pambansang institucion.

Artículo 15

Ing Estádo ing ating katungkúlan bá'ng isúlung at panimunan ya ing pámanurû kareng báge tungkul king karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan kareng lagánas a antas na ning educacion, at seguraduan a reng ating katungkúlan king pámanurû kareng abogádo, tagapagpatupad da reng batas, sundálus ampong empleado na ning gobierno, a miyábe la reng makayagpang a karapatang pantáu king karelang pámanigáral.

Artículo 16

Atin lang maragul a katungkúlan reng táu, ágúman bukud king gobierno, ampong aliwâ pang institucion bá'ng sumáup king pámagpalagánap kareng kútang a makaparikil kareng sablang karapatang pantáu ampong kápupumpúnang katimawan kapamílatan da reng pámanigáral, pámanurû at pámagsiásat kareng lugal a reni, báng ápagtíbe de pa ing pámanitindi, kapanupáyan, kapayápan at pámiyábe da reng bansa, kayabe reng égana-ganang lámî ampong relihiyon, kábang pakiísip la reng délanan da reng bálang balen ampong komunidad nung nokarin la kíkímut.

Artículo 18

1. Ing bálang táu atin yang katungkúlan king kayang balayan, nung nokarin ne malyáring tanggapan ing ganap a pámaglíngap na ning kayang kaugalian.
2. Atin lang maragul a katungkúlan reng táu, grúpu, institucion, ampong ágúman kawánî king gobierno, king pámagluálu na ning democracia, pámanyúling king karapatan pantáu ampong kápupumpúnang katimawan, at sumáup king pámanyúlung kareng democraticong lípunan, institucion ampong parálan.
3. Atin lá namang maragul a katungkúlan reng táu, grúpu, institucion, ampong ágúman bukud king gobierno king pámanyúlung, nung kailangan, kareng karapatan da reng bálang táu a átamása de ing pangbalen ampong pangyátung kamasalésen, nung nokarin malyári nong tanggapan reng karapatan ampong katimawan agpang king Pangsablang Kapasiagan king Karapatang Pantáu ampo aliwâ pang makaagpang a kasangkapan na ning karapatan pantáu.

Artículo 19

Alâ king kasalungsúgang Kapasiagan ing mágsilbing pámanamúyut king nínu mang táu, ágúman o kasangkápan na ning lípunan o king Estádo a makiábe king actividad o dapat a mákásirâ kareng karapatan ampong katimawan agpang king kasalungsúgang Kapasiagan.

Artículo 20

Alâ king kasalungsúgang Kapasiagan ing mágsilbing paintúlut kareng Estádu bang suportan at isúlung la reng actividad da reng táu, ágúman, institucion ampong ágúman kawánî king gobierno a sásalangsang kareng provicion na ning Cárta da reng Misásanmetung a Bansâ.

Annex II king Annex na ning ANNEX

Reng Makarikil a Pangyátung Instrumento

- Ing Pangsablang Kapasiagan king Karapatang Pantáu (The Universal Declaration of Human Rights)
- Ing Pangyátung Tipan kareng Karapatang Civil ampong Political (The International Covenant on Civil and Political Rights)
- Ing Pangyátung Tipan kareng Karapatang Economico, Social ampong Cultural (The International Covenant on Civil and Political Rights)
- Ing Pámitipun king Pámanyalangsang king Pasákit ampong aliwâ pang Berdúgo, É Makatáu, o Mákapanlating Pámagtrátu ó Kaparusan (The Convention Against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)
- Ing Pámitipun king Karapatan na ning Anak (The Convention on the Rights of the Child)
- Ing Pámitipun king Pámanyúpil king Pámangabíran Lában kareng Babáyi (The Convention on the Elimination of Discrimination Against Women)
- Ing Pámitipun king Pámanyúpil king égana-ganang Clase na ning Pámangabíran agpang king Láhi (The Convention on the Elimination on all Forms of Racial Discrimination)
- Ing Europeong Pámitipun king Karapatan Pantáu, ing kayang pátakaran ampo reng aliwâ pang batas a makarikil king Europeong Korte ning Karapatang Pantáu (The European Convention on Human Rights, its protocols and the relevant case law of the European Court of Human Rights)
- Europeong Cártang Panlípunan / Bináyung Europeong Cártang Panlípunan (European Social Charter / Revised European Social Charter)
- Africánong Carta para king Pantáu ampong Pangmaldang Karapatan (African Charter for Human and Peoples' Rights)
- Americánong Pámitipun king Karapatang Pantáu (American Convention on Human Rights)
- Reng Pámitipun king Geneva díkil king Pámagluálu kareng Biktima na ning Géra ampo ing kayang Pátakaran pílalû na reng ákagisnang palákad da reng humanitariong batas a makarikil king armádong encuentro (Geneva Conventions on the Protection of Victims of War and its Protocols as well as customary rules of humanitarian law applicable in armed conflict)
- Ing Pámitipun niyang 1951 díkil king Kábilian da reng Refugees ampo ing kayang 1967 Protocol (The 1951 Convention regarding the Status of Refugees and its 1967 Protocol)
- Ing Rome Statute na ning Pangyátung Korte para king Crímen (The Rome Statute of the International Criminal Court)
- Kapasiagan king Karapatan at Katungkúlan da reng bálang Táu, Ágúman ampong Kasangkápan na ning Lípunan bá'ng Isúlung at Magluálu kareng Kikilalánang Karapatan Pantáu ampong Kápupumpúnang Katimawan (Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedom)